

Avdelingsdirektør Fredrik Bøckman Finstad

Justis- og beredskapsdepartementet, Lovavdelingen

Postboks 8005 Dep

0030 Oslo

Universitetet i Oslo

Det juridiske fakultet

Postboks 6706 St. Olavs plass

0130 Oslo

Oslo, 6. november 2015

Tilsynssensors rapport for 2. studieår master i rettsvitenskap 2014/2015

1. Tilsynssensuren 2014/2015 – oppdraget

Det vises til møte 23. februar 2015 med studiedekan Trygve Bergsåker, studieansvarlig lærer for 2. studieår Christoffer Eriksen og rådgiver Eline Sørensen, samt til senere kontakt med Sørensen.

I ovennevnte møte ble det fastlagt at følgende forhold skulle vurderes ved tilsynet av 2. studieår master i rettsvitenskap 2014/2015, jf. brev vedlagt e-post 9. mars 2015 fra Sørensen:

- **Blind annengangssensur:** Blind klagesensur er innført. Erfaringen fra første semester med blind klagesensur er at det er langt større avvik mellom ordinær sensur og annengangssensur. Tilsynssensor går gjennom fem besvarelser som har vært gjennom annengangssensur, og vurderer informasjonen som sendes til sensorene fra fakultetet vedrørende blind klagesensur.
- **Innføring av digital eksamen**
- **Eksamensoppgavene og sensorveiledninger**
- **Fagkombinasjonen:** Vurdering av endring på annet studieår sammenlignet med annen avdeling, for eksempel ny fagkombinasjon uten menneskerettigheter.

- **Obligatorisk undervisning i forvaltningsrett**
- **Internasjonalisering og pensumdekning**
- **Læringsinformasjon på nettet**
- **Sensorkorpsets sammensetning og undervisningsaktivitet ved fakultetet**
- **Formelle feil ved eksamen**

Rapporten her er i hovedsak søkt bygget opp på samme måte som rapporten for 2013/2014. Jeg behandler læringsinformasjon på nettet under punktene om administrativ gjennomføring og om digital eksamen.

2. Oppsummering og anbefalinger

- **Hovedinntrykk:** Eksamen på annet studieår prøver og vurderer studentenes ferdigheter på en upartisk og faglig betryggende måte. Fakultetets klare oppfordring til sensorene om å delta på sensormøter, bør opprettholdes og understrekes.
- **Blind annengangssensur:** Ordningen er lite rettssikker og uheldig. Fakultetet bør gå inn for gjeninnføring av en reell og åpen klagebehandling.
- **Digital eksamen:** Ordningen virker nå å fungere godt og effektivt for kandidatene og sensorkorpset.
- **Eksamensoppgavene:** I hovedsak er det gitt eksamensoppgaver som prøver sentralt stoff. Enkelte deloppgaver er uklart utformet og krever dels betydelig refleksjon, modenhet og forståelse for forholdet mellom jus og politikk. Slike oppgaver bør unngås på tredje semester (JUS2111).
- **Sensorveiledningene:** Sensorveiledningene bør i større grad gi veiledning ved bedømmelsen av besvarelsene.
- **Fagsammensetningen:** Internasjonale menneskeretter bør flyttes fra 1. studieår til 2. studieår.
- **Obligatorisk kurs i forvaltningsrett** virker pedagogisk og faglig godt oppbygget. Bedømmelsesmåten bør endres.
- **Læringsinformasjon på nettet:** Fakultetets nettinformasjon er profesjonell, brukervennlig, innbydende og dekkende. Faginformatjonen fremstår som en betydelig pedagogisk ressurs og bygger fakultets omdømme.
- **Sensorkorpsets sammensetning:** Fakultetet bruker i stor grad eksterne sensorer. Fakultetet bør vurdere om faglig eksamensleder skal ha plikt til å delta ved sensuren.

3. Oversikt over tilsynssensors oppgaver i universitetets og fakultetets kvalitetssystem

Etter universitets- og høyskoleloven § 3-9 nr. 1 skal universiteter og høyskoler sørge for at kandidatenes kunnskaper og ferdigheter blir prøvd og vurdert på en upartisk og faglig betryggende måte. Vurderingen skal også sikre det faglige nivået ved vedkommende studium. Det fastsettes endelig at det skal foretas en ekstern evaluering av vurderingen eller vurderingsordningene.

I tråd med dette har Universitetet i Oslo vedtatt et kvalitetssystem som skal sikre jevnlig vurderinger av kvalitet og påpeke forbedringstiltak. Gjeldende utgave av kvalitetssystemet ble vedtatt av Universitetsstyret 10. mars 2015. I kvalitetssystemets kapittel 10 om ekstern evaluering av vurderingen eller vurderingsordningene, fremgår følgende:

«Mellom de periodiske programevalueringene skal det foretas ekstern evaluering av vurderingen eller vurderingsordningene etter en frekvens fastsatt av fakultetet. Formålet med evalueringen er å bidra til at studentenes kunnskaper og ferdigheter blir prøvd og vurdert på en faglig betryggende måte.

Sentrale tema for evalueringen er vurderingsformer, vurderingsprosesser og standarden på vurderingsresultatene i forhold til faglig innhold, undervisningsopplegg og forventet læringsutbytte.

Evalueringen kan organiseres med bruk av eksterne bedømmersensorer, tilsynssensorer, programrådgivere eller på andre måter som er hensiktsmessig for fakultetet. Fakultetet fastsetter om evalueringen gjennomføres for emner, emnegrupper, fagområder eller studieprogram.

Resultatene fra evalueringen skal dokumenteres slik at de kan være en del av grunnlaget for den periodiske programevalueringen.»

Det fremgår av kvalitetssystemets kapittel 2 om ansvar og medvirkning at fakultetene kan tilpasse ansvarsfordelingen eller legge til ytterligere arbeidsoppgaver i samsvar med egne satsningsområder, tiltak og organisatorisk struktur. Det fremkommer videre at ordningen med tilsynssensur er én av flere måter å evaluere vurderingsordningene på. Juridisk fakultet har valgt å videreføre ordningen med tilsynssensur av blant annet eksamen. Tilsynssensors rolle og funksjon er beskrevet slik i fakultetets studiekvalitetssystem pkt. 3.2:

«Tilsynssensors arbeidsoppgave skal minimum være: Å føre tilsyn med vurderingsformer innen rammen av emnegruppe, et studieprogram, gjennomførte vurderinger og vurderingsprosesser, standarden på resultatene, undervisningsopplegg og forventet læringsutbytte.

Tilsynssensor skal rapportere om tilsynet og gi råd om videre utvikling av vurderingsopplegg og om gjennomføring av vurderingsopplegg. Fakultetet kan også tillegge tilsynssensor andre arbeidsoppgaver.

Tilsynssensor skal få tilsendt alt relevant materiale om det eller de studiene sensoren skal jobbe innenfor.»

Om rapporten fra tilsynssensor heter det i pkt. 3.3:

«Tilsynssensor skal minst hvert annet år gi rapport om sitt arbeid til fakultetet. Tilsynssensor står fritt til å komme med kommentarer om forhold ved undervisningsopplegg, struktur og innhold i det eller de studier sensor er oppnevnt for. Fakultetet skal sende kopi av rapporten til berørte programledere, instituttledere og ansvarlig faglærere. [...]»

På denne bakgrunn og sett hen til beskrivelsen av oppdraget, tillater jeg meg i underveis i rapporten å knytte noen kommentarer til forhold som går utover selve eksamensavviklingen.

4. Tilsendt materiale

På bakgrunn av de spørsmål som ønskes belyst, jf. pkt. 1 ovenfor, er følgende materiale mottatt fra fakultetet:

- Eksamensoppgaver og sensorveiledninger for JUS2111 og JUS2211 fra høst 2014 og vår 2015.
- Lenker til studieinformasjon på nettet.
- Kopi av sensurkommisjonenes protokoller fra høst 2014 og vår 2015.
- Oversikt over klageomgangene høst 2014 og vår 2015.
- Karakterstatistikk før og etter innføring av digital eksamen høst 2013.
- Fem besvarelser underlagt annengangssensur høst 2014.
- Fem besvarelser underlagt annengangssensur vår 2015.
- Beskrivelse av obligatorisk kurs i forvaltningsrett.
- Obligatorisk prøve i forvaltningsrett høst 2014.
- Administrativ informasjon sendt sensorer og klagesensorer høst 2014 og vår 2015.
- Det er ikke mottatt klager på formelle feil ved eksamensavviklingen.

5. Administrativ gjennomføring og nettinformasjon

Som ved tidligere års tilsynssensur er det klare inntrykket at fakultetets forberedelse og gjennomføring av eksamen fremstår som *upartisk, profesjonell, gjennomtenkt og effektiv*. Gjennomføringen av digital eksamen omtales i pkt. 6 nedenfor.

Eksamensinformasjonen til studentene er god og dekkende på fakultetets hjemmesider på nettet. Det gis fylldig og lett tilgjengelig informasjon om tid og sted for eksamen, tilrettelegging, sykdom og trekk, gjennomføring av eksamen, sensur, begrunnelse for sensuren og klage.

Jeg vil særlig berømme Universitetet og fakultetet for også å ha lagt inn en godt synlig peker om *eksamensforberedelser*. Her vises det til Studentsamskipnadens ressurser blant annet om motivasjon, stressmestring og søvn. Dette kan være viktige ressurser å trekke på for studentene våre på jus, hvor det er vel kjent at mange er under et betydelig press under hele studiet, og særlig i eksamensperioden. Presset skal selvsagt være der, men jeg er ikke i tvil om at for mange eksamenskandidater underpresterer grunnet et for høyt opplevet prestasjonspress. Jeg tillater meg i denne forbindelse å oppfordre fakultetet til å gjøre Studentsamskipnadens tilbud kjent på egnet måte for studentene under forelesninger, kurs og manuduksjoner, og gjerne også at kursledere mv. er åpne for å samtale med studentene om slike spørsmål.

Sensorbrevet til sensorene gir klar informasjon til sensorene om den forestående eksamenen. Sensorbrevet mottas nå digitalt med egne hyperlenker til instruks for eksamen og sensur, læringskrav og litteraturliste. Det opplyses også om tidspunkt for sensormøtet. Viktigheten av å *delta i sensormøtet* understrekes i invitasjonen til å delta ved semesterets sensur. Etter tilsynssensors oppfatning bør fakultetet også i selve *sensorbrevet* gi klart uttrykk for at det å være sensor ved Juridisk fakultet i Oslo, også innebærer å *delta i sensormøtet*. Enten møter man fysisk opp i Videokonferanserommet, eller så benytter man seg av telefonkonferansefasilitetene der. Et samlet sensorkorps bør bidra til en felles forståelse av hvilke kriterier som skal legges til grunn ved sensuren, og at disse innarbeides i sensorveiledningene. Dette er desto viktigere etter innføringen av en annengangssensur uten innsyn hverken i hva det klages over eller i det opprinnelige sensurvedtaket. Sensorer som ikke kan avse tid til å delta i sensormøtet, bør vurderes utelukket fra en fortsatt sensorgjerning ved fakultetet.

Tilsynssensor støtter at sensorbrevet klart utpeker hvem av sensorene som skal gi begrunnelse til kandidatene, og at det understrekes at begrunnelsesplikten er fastsatt i universitets- og høyskoleloven § 5-3. Som i forrige tilsynsrapport støtter jeg også at det eksplisitt uttales at fakultetet legger stor vekt på at det settes av tilstrekkelig tid til god sensorbegrunnelse, og at det settes minstemål for når man skal være tilgjengelig for å gi begrunnelse. En god begrunnelse gir kandidaten en bedre forståelse for besvarelsens styrker og svakheter, og kan således fungere som en god og personlig tilbakemelding på den faglige prestasjonen under eksamen. God begrunnelse for resultatet er også meget viktig for kandidatens vurdering av

om det skal bes om ny sensur. Det er nå langt flere tilfeller av både opp- og nedjustering enn før. Det sier seg selv at en ordentlig tilbakemelding kan bety mye for kandidatens vurdering av om det skal bes om ny sensur.

Om annengangssensuren understreker jeg at det er vesentlig at de som foretar denne, også har *deltatt i den opprinnelige sensuren*. Det foreligger etter min oppfatning for mange avvik fra den opprinnelige sensuren til at det er akseptabelt å la andre sensorer enn det opprinnelige korpset delta ved annengangssensuren. Det er derfor prisverdig at det understrekes i sensorbrevet på side 2 at sensorer til ordinær eksamen er *forpliktet* til å delta ved klagesensuren, og at det i denne sammenheng vises til fakultetets instruks for eksamen og sensur § 3-2 nr. 1.

I informasjonen som sendes sensorene i forbindelse med klagebehandlingen, gis det klar beskjed om at det skal foretas en helt ny sensur uten innsyn i tidligere karakter eller i hvorfor det ønskes ny sensur. Det opplyses altså hverken om tidligere karakter eller klagegrunnlag. Fakultetet følger således lojalt opp lovendringen om såkalt «blind klagesensur». Jeg kommer nærmere tilbake til en vurdering av selve ordningen i pkt. 8 nedenfor.

Fakultetets *faginformasjon på nettet* til studentene er for øvrig på et meget høyt nivå, jf. også omtalen i forrige tilsynsrapport. Jeg forstår det slik at fakultetet legger store ressurser i utviklingen av nettinformasjonen, og det gir resultater. Relevant informasjon er nå i enda større grad enn tidligere samlet på ett sted, dette gjelder blant annet for opplysninger om eksamen, se over. *Emnesidene* er lett tilgjengelige, og de inneholder oversiktlig og oppdatert informasjon med beskrivelse av emnet, pekere til timeplan, pensum og eksamensdato, ferdighets- og kompetansemål mv.

Semestersiden for emnet gir konkret informasjon blant annet om undervisningsmateriale. Det legges ut forelesningsdisposisjoner, kursoppgaver og spørsmål og svar. I tillegg foreligger det en god del pedagogisk tilleggsmateriale, jf. for eksempel professor Kjellands webside om velferdsrett som inneholder emnesortert supplerende undervisningsmateriale. Jeg vil også berømme fakultetet for å legge ut forelesninger som *podcasts*. For JUS2211 ligger det således podcastede forelesninger i forvaltningsrett, velferdsrett og miljørett.

Fakultetes nettinformasjon er profesjonell, brukervennlig, innbydende og dekkende. Faginformasjonen fremstår som en betydelig pedagogisk ressurs, og den tjener til å bygge fakultetets omdømme.

6. Digital eksamen

Fakultetet innførte digital eksamen på 2. studieår høsten 2013. Jeg knytter noen generelle merknader til innføringen av ordningen, før jeg ser på karakterstatistikken før og etter innføringen av digital eksamen.

I forbindelse med innføring av digital eksamen er det avgjørende å sørge for forutberegnelighet og trygghet for alle involverte vedrørende den digitale eksamensformen. Dette er viktig, selv om nok brorparten av studentene er vel kjent med digital eksamen fra videregående skole mv. I gjennomføringsmenyen på fakultets nettside om eksamen er det lagt inn god og dekkende informasjon om hva digital eksamen innebærer i praksis, nærmere om hva som møter studentene på eksamensdagen, om brukernavn og passord, om besvarelsesmalen og lagring, innlevering og egen kopi, og nærmere om retningslinjer for digital eksamen.

Selv om man har hatt noen uheldige episoder grunnet tekniske problemer i oppstartsfasen, synes fakultetets system utviklet for digital eksamen i hovedsak nå å fungere godt. Jeg er kjent med at systemet for digital eksamen utviklet ved fakultetet omtales positivt ved andre læresteder.

For sensorenes del synes også ordningen med digital eksamen i all hovedsak å fungere godt og effektivt. Det er en stor fordel å få tilgang til alle oppgaver raskt gjennom sensorportalen etter at eksamen er gjennomført. Videre er det en betydelig lettelse å slippe til stadighet å måtte tyde vanskelig tilgjengelig håndskrift – særlig på gjennomslagskopien. For mange av sensorene er det også en fordel å kunne utføre selve sensurarbeidet digitalt.

Karakterstatistikken etter innføring av digital eksamen synes ikke å gi grunnlag for å påvise noen vesentlig karaktermessig forskyvning. Antall stryk synes å ha falt noe. Antall avbrudd var lavt før innføringen av digital eksamen, og synes enda lavere etter innføringen av digital eksamen.

7. Eksamensoppgavene og sensorveiledningene

JUS2111 – statsforfatningsrett og internasjonal rett: Høsten 2014 ble det gitt et oppgavesett som i spørsmål 1 og 2 gjaldt tolkning av folkerett, EU-rett og norsk statsforfatningsrett. Spørsmålene må anses godt dekket i hovedlitteraturen, selv om de dels er overlappende og legger opp til en repetitiv besvarelse.

Videre ble det gitt et spørsmål 3 som lyder slik:

«Hva slags plass er det igjen i tolkningsmetoden i folkeretten og EU-retten til begreper som nasjonal skjønnsmargin og nasjonalt handlingsrom, og hva slags plass gir tolkningsmetoden i norsk statsforfatningsrett for lovgivers handlingsrom?»

Noen studenter vil kanskje nokså raskt se hva spørsmålet skal prøve. Etter min mening er imidlertid spørsmålet meget omfattende, og det er uklart formulert. En god besvarelse forutsetter betydelig faglig modenhet og innsikt i dels kontroversielle rettspolitiske spørsmål. Dette preger neppe flertallet av tredjesemesterstudentene. Spørsmålet egner seg derfor i mindre grad enn de øvrige spørsmålene som en prøve på studentenes kunnskap ut fra læringskravene. I stedet for å formulere et ytterligere teoretisk og vanskelig tilgjengelig spørsmål i tillegg til teorispørsmål 1 og 2, bør man kanskje la seg inspirere av oppgavesettet gitt våren 2013. Det tok opp lignende tolkningsspørsmål som høst 2014, men det inneholdt i stedet en kortfattet praktikumoppgave som avsluttende spørsmål 3. Det semesteret ble altså også studentens evne til å løse konkrete rettsspørsmål prøvet.

Sensorveiledningen til JUS2211 høsten 2014: Det er bra at veiledningen på s. 1, 2 og 10 reflekterer erfaringer fra sensormøtet. Dette kan imidlertid gjøres i enda større grad og konkretiseres. Veiledningen bærer videre i for stor grad preg av å være en ren *faglig* orientering om stoff mange sensorer vil være rimelig vel kjent med.

Etter min oppfatning bør veiledningene i større grad rette seg *konkret mot bedømmelsen*. En felles forståelse av bedømmelsesstandarden bør vektlegges i enda større grad etter innføringen av såkalt «blind klagesensur». Vendinger som «kandidater som klarer å få sagt noe interessant om art. 31(2)-(3), må belønnes for dettc, men her kan det neppe forventes mye» (s. 3), gir i liten grad veiledning for sensorene. Veiledningene bør altså gi tydeligere anvisninger om bedømmelsesnormen.

Våren 2015 ble det til JUS2111 gitt en blanding av en teoretisk og praktisk oppgave om Grunnloven § 92 som erstattet den tidligere § 110 c om menneskerettigheter. Forholdet mellom grunnlovsvern og vern etter konvensjoner som er gjort til norsk rett er dekket av læringskravene, selv om den aktuelle grunnlovsendringen ikke var dekket av pensumlitteraturen høsten 2014. Oppgaven viser at det vil være en fordel om kandidatene leser statsforfatningsrett og internasjonale menneskeretter i sammenheng, jf. pkt. 9 om fagsammensetningen nedenfor. Videre ble det gitt en oppgave om ansvarsfrihetsgrunnene i folkeretten. Oppgavens tema er dekket i hovedlitteraturen og i undervisningen. Oppgavesettet reiser dels vanskelige spørsmål, men må samlet sett ansees å ligge på riktig nivå og omfang, også med hensyn til at det dreier seg om en sekstimers eksamen.

Sensorveiledningen er kortfattet, men instruktiv. Den understreker fortjenstfullt innledningsvis at den er «en veiledning til sensorene til hjelp for deres sensurarbeid, som ikke er det samme som en redegjørelse for hva kandidatene forventes å prestere på eksamen». Læringskrav og relevant hovedlitteratur refereres ryddig og greit, og det gis løpende gode og instruktive direktiver om bedømmelsen. Det er i denne sammenheng bra at det vises hvilke emner som er dekket i undervisningen, hvilke emner som er kortfattet dekket og vanskelig tilgjengelig i litteraturen, og også hvilke hjelpemidler som er tillatt på eksamen (herunder ILCs utkast til regler om statsansvar).

JUS2211 – forvaltningsrett: Høsten 2014 ble det gitt et klassisk praktisk oppgavesett i forvaltningsrett og miljørett. Oppgavene ligger i kjernen av læringskravene og er godt dekket av hovedlitteraturen i forvaltningsrett og miljørett.

Sensorveiledningen inneholder tendenser til direktiver om hvordan besvarelsene skal vurderes, men bærer i hovedsak preg av å være et forslag til hvordan oppgaven kan løses. Deler av veiledningen til del II synes videre å utgjøre en slags kritikk av en dom som oppgaven er inspirert av. Samlet gir veiledningen en faglig orientering om oppgavens spørsmål, men utover det gir den forholdsvis lite veiledning om vurderingen av kandidatens prestasjoner.

Våren 2015 ble det i del I gitt en sentral oppgave i velferdsrett om rettssikkerhetsutfordringer ved bruk av tvang. Del II var en praktisk oppgave i forvaltningsrett. Begge oppgaver er godt dekket av hovedlitteraturen, og omfanget er lagt på riktig nivå med hensyn til læringskrav og en sekstimers eksamen.

Sensorveiledningen gir gode føringer for sensuren; det gis klare eksempler på hva som bør forventes, og det vises til hvordan spørsmålene er behandlet i litteratur og i undervisning. Det ville vært en fordel om veiledningen kunne ha gitt uttrykk for om dommene det vises til, er tatt inn i domsamlingen som er lovlig hjelpemiddel til eksamen.

Oppsummeringsvis prøver oppgavene læringskravene på en god måte innenfor en sekstimers prøve. Oppgavene er gjennomgående godt dekket av hovedlitteratur og undervisning. Sensorveiledningene er faglig solide, og gir et godt faglig grunnlag for å vurdere studentenes prestasjoner. For å gi *et så likt vurderingsgrunnlag som mulig*, er det også av betydning at veiledningene gir klare anvisninger på hvordan selve *bedømmelsen* skal foretas, og at diskusjonen under sensormøtet reflekteres i veiledningene, der dette er naturlig.

8. Blind klagesensur

Universitets- og høyskoleloven § 5-3 gir regler om klage over karakterfastsetting og rett til begrunnelse. Tidligere var ett hovedalternativ for klagebehandlingen såkalt «åpen klagebehandling», det vil si at kandidatens begrunnelse for klagen og det opprinnelige sensurvedtaket ble lagt frem for en klagekommisjon, som behandlet klagen ut fra en full opplysning av det opprinnelige sensurvedtaket i tråd med vanlige forvaltningsrettslige prinsipper. Slik ble da også klagesystemet praktisert ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo.

Norsk studentorganisasjon ba i brev 17. juni 2013 Kunnskapsdepartementet om å endre regelverket, slik at all klagesensur skal gjennomføres uten at sensorene har informasjon om det første karaktervedtaket, se nærmere Prop. 59 L (2013-2014) pkt. 5.3.1. Et slikt forslag ble sendt på høring. Forslaget møtte motbør under høringen, blant annet fra Universitetet i Oslo. På tross av dette valgte departementet å gå inn for en endring som foreslått. Universitets- og høyskoleloven § 5-3 fjerde ledd lyder etter lovendringen slik:

«En kandidat kan klage skriftlig over karakteren for sine egne prestasjoner innen tre uker etter at eksamensresultat er kunngjort. Ny sensurering skal da foretas. Ved ny sensurering skal sensorene ikke få opprinnelig karakter, sensors begrunnelse for denne eller studentens begrunnelse for klagen. Er krav om begrunnelse for karakterfastsetting eller klage over formelle feil ved oppgavegiving, eksamensavvikling eller gjennomføring av vurderingen fremsatt, løper klagefristen etter denne paragraf fra kandidaten har fått begrunnelsen eller endelig avgjørelse av klagen foreligger. Ved bruk av løpende vurdering kan institusjonen bestemme om kandidaten skal fremsette klage etter vurdering av separat prøve, oppgave eller annen vurdering, eller om klage skal fremsettes når resultatet fra fag, emne eller emnegruppe er kunngjort.»

Fakultetet har etter dette fra høstsemesteret 2014 gjennomført såkalt «blind klagesensur». I og med at det i realiteten ikke foretas noen reell klagebehandling, men en ny vurdering helt uten innsyn i hvorfor det klages eller hva det opprinnelige sensurvedtaket var, omtaler jeg sensuromgang nr. 2 som «annengangssensur».

Fakultetet orienterte i brev 21. september 2015 sensorkorpset om erfaringene med innføringen av annengangssensur. Fakultetet viste til at ved flere emner får over halvparten av kandidatene som har klaget endret karakter ved annengangssensuren. En god del kandidater får endret karakteren to karakterer, samtidig som langt flere kandidater går ned enn det som var tilfellet tidligere. Disse tendensene gjelder generelt innenfor emnene på studieårene og for masteroppgavene.

Ser vi nærmere på emnene ved 2. studieår, har innføringen av annengangssensur gitt følgende utslag:

Ved eksamen i JUS2111 vår 2013, høst 2013 og vår 2014 lå klageprosenten mellom 7,84 % og 11,7 %. V13 ble 1 klage tatt til følge (gunst), H13 ble 3 klager tatt til følge (gunst) og 1 satt ned, V14 ble 4 satt opp.

Etter innføringen av annengangssensur høsten 2014 var resultatene som følger ved JUS2111: Klageprosenten var 19,5 % (45 klager). Av disse ble 18 satt opp, mens 10 ble satt ned. Vår 2015: klageprosent: 17,9 % (41 klager). Av disse ble 22 satt opp, 4 ned.

Ved JUS2211 var tallene slik: Klageprosenten lå i de tre semestrene før lovendringen på mellom 8,38 % og 14,6 %. V13 ble 4 satt opp, H13 ble 3 satt opp og 1 ned, mens V14 ble 8 satt opp og 1 ned.

Etter innføringen av annengangssensur høsten 2014, var klageprosenten ved JUS2211 H14 på 12 % (30 klager). Av disse ble 7 satt opp, mens 3 ble satt ned. V15 var klageprosenten på 23,5 % (55 klager). 31 ble satt opp, 2 ble satt ned.

Dette bekrefter innholdet i fakultetets brev 21. september 2015. Tendensen er klar med hensyn til at klageantallet øker, og langt flere opprinnelige sensurvedtak endres. En del av endringene går også over to karakterer: JUS2111: H14: 3, V15: 8. JUS2211: H14: 1, V15: 4.

Fakultetet har på denne bakgrunn bedt meg se på besvarelser underlagt ny sensur. Vekten er lagt på besvarelser med sprik på to karakterer mellom opprinnelig sensurvedtak og ny sensur. Etter å ha gått gjennom fem besvarelser på JUS2111 høst 2014, ba jeg om å få oversendt ytterligere fem besvarelser fra vår 2015. Mitt hovedinntrykk er følgende:

Jeg har vurdert 8 besvarelser med sprik på to karakterer. I ett tilfelle (C til A) er jeg enig i resultatet ved ny sensur. Ved de øvrige 7 besvarelsene burde det opprinnelige sensurvedtaket enten ha blitt stående eller kanskje bli satt opp én karakter. Ved besvarelsene med sprik på én karakter, var min vurdering at ny sensur som medførte justering ned fra C til D nok var korrekt. Det samme gjelder for besvarelsen som ble satt fra B til C. Her lå besvarelsen mellom C og B, men det kan nok tenkes at denne kandidaten ville beholdt B-en ved en åpen klage.

Hovedsiktemålet med all sensurvirksomhet må være å foreta en så objektiv vurdering som mulig av den faglige prestasjonen ut fra de vurderingskriteriene som er satt, og ut fra en rimelig ressursbruk ved sensuren. En ny vurdering av besvarelsen må ha som målsetning å *rette opp* en eventuell feilvurdering. En første

kilde til ulik vurdering er at sensurvirkosomhet på jus aldri kan bli helt eksakt – det vil alltid foreligge et skjønnelement som kan gi seg utslag i en viss forskjell i karakterfastsettelsen. Det sentrale spørsmålet er imidlertid om det er grunn til å anta at ny og «blind» sensur uten innsikt i hva det klages over eller hvilken karakter som ble satt først, leder til et *riktigere resultat* for klageren.

Min gjennomgåelse (*third opinion*) av besvarelser som har vært underlagt ny sensur, viser at besvarelsene som har oppnådd karakterene E og D, og som er justert opp to karakterer, gjennomgående synes å være for mildt bedømt ved annengangssensuren. Min vurdering av disse besvarelsene basert på sensorveiledningene og 15 års erfaring som sensor, derunder på 2. avdeling og 2. studieår – og med forbehold for at jeg ikke har deltatt som sensor ved de aktuelle eksamener denne gangen – er som nevnt at noen av dem kanskje kan justeres opp én karakter. Det generelle inntrykket fra besvarelsene jeg har sett på og som ble oppjustert fra svake karakterer, er at det kan virke som om klagekommissjonen bevisst eller ubevisst kan legge inn en sikkerhetsmargin i klagerens favør. Kommissjonen vet hvilke konsekvenser det kan bety for klager dersom man settes ned, og kan da vurdere besvarelsen mer positivt enn det er grunnlag for.

Jeg vil også peke på at klageprosenten har økt dels betydelig, og den lå for JUS2211 våren 2015 på 23,5 %. Av disse ble 31 satt opp – det er 56,3 % av klagen og 13,2 % av det samlede antall kandidater som møtte til eksamen. Når så mange av klagen gis medhold, må spørsmålet stilles om rettssikkerheten til de *øvrige kandidatene som ikke klager* kan ansees tilstrekkelig ivaretatt. Dras logikken ved «blind klagesensur» helt ut til det samlede antallet kandidater, kan det hevdes at samtlige kandidater bør underlegges ny sensur. Spørsmålet som da melder seg er, som nevnt over, om det er grunn til å anta at sensuromgang nr. 2 er riktigere enn sensuromgang nr. 1. Min gjennomgåelse kan tyde på at det ikke foreligger noe sikkert grunnlag for å si at sensuromgang nr. 2 medfører et riktig resultat. Det må selvsagt tas forbehold om at min *third opinion* av besvarelsene gjelder et forholdsvis begrenset antall.

Klagesystemet bør ta særlig hensyn til de kandidatene som kan oppnå et svakere resultat etter klagen. Ved den tidligere ordning ble klagerens innsigelser til det opprinnelige sensurvedtaket vurdert. Klagesensuren tok også hensyn til den opprinnelige karakteren, slik at tvil ved vurderingen om kandidaten skulle settes ned, vanligvis falt ut i kandidatens favør. Ved klageomgangen høsten 2014 for JUS2111 ble 10 av 45 klager satt ned. Ut fra vanskelighetene ved å fastslå om ny sensur medfører et riktig resultat, er det når man ser på antallet som *settes ned*, enda større grunn til å revurdere den gjeldende klageordningen.

Basert på ovenstående er det vesentlig å sørge for en så god forståelse for bedømmelseskriteriene som mulig i sensorcorpset. Gode føringer for bedømmelsen i sensorveiledningene, deltagelse på sensormøtene og streng praktisering av plikten til å delta i klageomgangen for det opprinnelige sensorcorpset, er derfor viktig. Ordningen med «blind klagesensur» lider uansett av vesentlige svakheter. Jeg anbefaler derfor fakultetet å gå inn for gjeninnføring av en åpen klageordning.

9. Fagsammensetning og pensumdekning

Fagsammensetning: Under punktet her behandles forslag til endringer i fagkombinasjonen, spørsmål om forutsatt kunnskap, og om hovedlitteraturen reflekterer internasjonalisering av fagene.

Emnet JUS2111 - Statsforfatningsrett og internasjonal rett består av fagområdene statsforfatningsrett (10 studiepoeng), EØS-rett (5 studiepoeng) og folkerett (5 studiepoeng). På tredje semester er det i oppbyggingen av studiet lagt opp til at examen facultatum kommer i tillegg. Emnet JUS2211 – Forvaltningsrett består av fagområdene alminnelig forvaltningsrett (15 studiepoeng), velferdsrett (8 studiepoeng) og miljørett (7 studiepoeng).

Jeg har ingen merknader til plasseringen av de forskjellige fagene i hvert sitt emne. Fagene har en rekke forbindelser til hverandre innad og seg imellom, også til examen facultatum. Disse sammenhengene beskrives godt på emnesidene på nettet.

Etter min mening kan det imidlertid reises spørsmål om faget internasjonale menneskeretter bør flyttes fra annet studiesemester (JUS 1211 - Privatrett II) til JUS 2111 – Statsforfatningsrett og internasjonal rett. Faget lå tidligere på 2. avdeling som del av internasjonal rett sammen med folkerett og EØS-rett, jf. omtalen i tilsynsrapporten for 2013/2014 på s. 7. Jeg peker igjen på at det for så vidt er prisverdig at de internasjonale elementene av jusen kommer klart frem helt i begynnelsen av studiet. På den annen side hører faget bedre hjemme i fagkretsen på 2. studieår. Faget har en naturlig tilknytning til den alminnelige folkeretten. I tillegg kommer at grunnlovsrevisjonen i 2014 gav menneskerettene utvidet konstitusjonell betydning. Dette ble satt på spissen til eksamen i JUS2111 høst 2014, hvor Grunnloven § 92 dannet utgangspunkt for spørsmålene. Fagene statsforfatningsrett og menneskeretter har så nær sammenheng, at man kan miste en vesentlig faglig og prinsipiell dimensjon ved ikke å studere disse fagene i sammenheng.

De internasjonale aspektene ved de juridiske fag bør kunne dekkes i det innledende metodekurset på første studieår, eventuelt ved en noe bredere omtale i hovedlitteraturen til de enkelte fagområder på første studieår.

På denne bakgrunn bør fakultetet vurdere å flytte internasjonale menneskeretter fra JUS1211 til JUS2111.

Pensumdekningen: Jeg er bedt om å vurdere om hovedlitteraturen i fagene miljørett og velferdsrett i tilstrekkelig grad tar opp i seg internasjonaliseringen av fagene.

Ser vi på hovedlitteraturen i miljørett, så er det første alternativet Bugge, *Lærebok i miljøforvaltningsrett*, 4. utgave fra 2015. Boken vier et eget kapittel til innføring i internasjonal miljørett (kap. 3), mens hele kap. 4 er viet til miljøvern under EØS-avtalen. Det andre alternativet er Backer, *Innføring i naturressurs- og miljørett*, 5. utgave fra 2012. Etter min oppfatning reflekterer bokens innretning fagets internasjonale dimensjoner, jf. for eksempel kap. 2.2 flg. om blant annet globale, regionale og lokale miljøproblemer, og årsakene til og virkningene av miljøproblemer. I boken for øvrig tas det løpende hensyn til fagets internasjonale aspekter gjennom EØS-avtalen, EMK, CITES, Rio-erklæringen, Kyotoprotokollen mv. Jeg nevner for ordens skyld at støttelitteraturen også omhandler internasjonale aspekter.

Hovedlitteratur i velferdsrett er Kjørstad og Syse, *Velferdsrett I*, 5. utgave fra 2012. På s. 87 flg. redegjøres det for internasjonale kilder i velferdsretten, og da i første rekke menneskerettene (EMK, SP og ØSK) og EU/EØS-retten. I boken ellers tas blant annet forholdet til EMK opp, se for eksempel kap. 3.2 om retten til opplæring og kapittel 10.5 om menneskeretter som beskytter den personlige integritet. EØS-retten berøres flere steder i boken, men det synes som den betydelige utviklingen som har skjedd på feltet, ikke er reflektert i utstrakt grad. Jeg peker for ordens skyld også her på at internasjonale aspekter er behandlet i støttelitteraturen, se for eksempel bind II av *Velferdsrett* pkt. 1.11 om internasjonal rett og Karl Harald Søvigs artikkel *Europeisering av sosialretten*.

Sammenfatningsvis synes hovedlitteraturen i faget *miljørett* å reflektere de internasjonale aspektene ved faget. Hovedlitteraturen i *velferdsrett* synes imidlertid å kunne bygges ut med hensyn til internasjonale aspekter, særlig gjelder det forholdet til *EØS-retten*. EØS-rettslige aspekter ved velferdsretten behandles i Sejersted m.fl., *EØS rett*, 3. utgave fra 2011, kap. 18 om fri bevegelighet for personer, men dette kapitlet er verken hovedlitteratur eller støttelitteratur på JUS2111. Disse temaene bør derfor dekkes bedre i faget velferdsrett på JUS2211.

Anbefalte forkunnskaper: Jeg er endelig bedt om å vurdere om det er tilstrekkelig at JUS2111 er *anbefalt* forkunnskap for JUS2211. Jeg tolker spørsmålet slik at det dreier seg om sammenhengen mellom fagene er så sterk at det bør gjøres til et

obligatorisk krav for å ta eksamen i JUS2211 at JUS2111 er bestått. Som det vises til på studieårets nettside, er det en rekke sammenhenger og linjer mellom fagene:

«Det er en nær forbindelse mellom dette emnet og JUS2211 - Forvaltningsrett, som tilbys i påfølgende semester av jusstudiet. Kjennskap til og forståelse for reglene som behandles i statsforfatningsretten, er på mange måter *en forutsetning for å sette rettsreglene i (særlig) den alminnelige forvaltningsrett inn i sin rette faglige kontekst*. Samtidig setter folkerett og spesielt EØS-rett på enkelte punkter rammer for alminnelig forvaltningsrett, skjønt først og fremst for spesiell forvaltningsrett, som miljørett og velferdsrett.» (min utheving)

Dette reflekteres også dels i eksamensoppgavene, der det eksempelvis i eksamensoppgaven til JUS2211 høst 2014 var forutsatt kunnskap om statsrådets rolle i regjeringen og i et departement.

Selv om sammenhengene er åpenbare, kan jeg imidlertid ikke se at avhengigheten i utgangspunktet er så stor at bestått JUS2111 bør stilles som et krav om obligatoriske forkunnskaper ved JUS2211. Studenter og sensorer bør imidlertid gis klar beskjed om at forståelse av de nevnte sammenhenger er en forutsetning for å kunne prestere godt faglig på eksamen. Dette bør således behandles eksplisitt i sensorveiledningene i større grad enn det som har vært tilfellet så langt.

10. Obligatorisk arbeidskrav i forvaltningsrett

På 2. studieår er det innført obligatoriske arbeidskrav i form av kurs i kildesøk (JUS2111), og kurs i forvaltningsrett (JUS2211). Her skal det knyttes noen merknader til kurset i forvaltningsrett.

Kurset i forvaltningsrett går ifølge fakultetets semesterside (høst 2015) for JUS2211 over åtte dobbeltimer, hvorav de tre siste dobbeltimene er obligatoriske. Det skal innleveres en oppgave med en ordgrense på 2000 ord. Oppgaven gis som en hjemmeoppgave som skal løses innen 24 timer. For å bestå kurset skal man ha deltatt i den obligatoriske delen av kurset, man skal «ha deltatt aktivt» i gruppearbeid, og man skal bestå hjemmeoppgaven.

Oppgaven som ble gitt høst 2014 reiser sentrale spørsmål om ugyldighet, mens oppgaven vår 2015 reiser like sentrale spørsmål om legalitetsprinsippet. I begge oppgaver vektlegges forståelsen av reglenes bakgrunn – det spørres om *hvilke hensyn* som ligger bak reglene.

Kursets *innhold* synes godt egnet for å gi en god pedagogisk effekt. De obligatoriske *kursoppgavene* vektlegger en grunnleggende rettspolitisk forståelse for reglene, noe som kan være verdifullt ved tilegnelsen av rettsstoffet i forvaltningsrettsfagene for øvrig. Det kan også ha stor verdi å få arbeide selvstendig

i 24 timer med et sett rettslige spørsmål, og med alle tilgjengelige kilder. Dette trener studentene i en måte å løse spørsmål på som kan sammenlignes med det «virkelige» rettsliv.

Det kan imidlertid stilles spørsmål om *bedømmelsesmåten* for om kurset er bestått eller ikke, er hensiktsmessig. Kurslærer skal gjøre en «samlet vurdering» av arbeidskravets tre elementer: oppmøte, aktiv deltagelse i gruppe og individuell besvarelse. Etter min oppfatning er det vurderingen av den individuelle besvarelsen som er mest relevant. Kontroll av obligatorisk oppmøte og en vurdering av om deltagelse i gruppearbeid har vært «aktiv», synes ikke rimelig i et fag som vektlegger evnen til selvstendig tenkning og forståelse av sentrale rettsstatsverdier.

I stedet for kurslærers vurdering av de tre arbeidskravene, kan fakultetet vurdere om oppgaven kan bygges om til en tellende *hjemmeeksamen* som bedømmes etter den ordinære karakterskalaen. Bygges kurset opp mot en slik tellende hjemmeoppgave, antar jeg også at behovet for å måle aktiv deltagelse og oppmøte vil bortfalle.

11. Sensorkorpsets sammensetning og forhold til fakultetet

Jeg er bedt om å undersøke sensorkorpsets forhold til fakultetet, nærmere bestemt om hvordan sensorkorpset fordeler seg på interne og eksterne sensorer. Videre skal jeg se på om sensorene deltar i undervisningsvirksomhet i fagene på studieåret. Jeg antar at bakgrunnen for spørsmålene er et ønske om å undersøke om de eksterne sensorene har et aktivt forhold til fakultetet også utenom sensuren. Dette kan øke den felles forståelsen av fagområdene og læringskravene, og man kommer bedre inn i hva som vektlegges i undervisningen. Det kan antas at dette kan berede grunnen for en mer helhetlig sensur.

Høsten 2014 var sensorkorpset satt sammen som følger:

- JUS2111: 4 interne, 4 eksterne.
- JUS 2211: 1 intern, 6 eksterne.

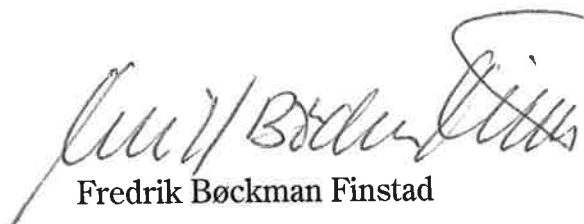
Våren 2015 var sammensetningen slik:

- JUS 2111: 1 intern, 8 eksterne.
- JUS 2211: 0 interne, 7 eksterne.

Det kan på denne bakgrunn konstateres at fakultetet i vid utstrekning benytter seg av eksterne sensorer på 2. studieår.

Deltagelse i undervisning: Våren 2015 deltok fem av femten eksterne sensorer i undervisningsvirksomhet på 2. studieår ved fakultet. Den interne sensoren deltok også i undervisningsvirksomhet på 2. studieår.

Jeg vil anta at det kan være ønskelig at *faglig eksamensleder*, som også leder sensormøtet og oppgaveutvalget, deltar i selve sensurarbeidet, selv om vedkommende ikke synes forpliktet til dette etter instruks for eksamen og sensur § 1-2 nr. 2 bokstav g. Så vidt jeg kan se, deltok ikke faglig eksamensleder som sensor hverken høsten 2014 eller våren 2015. Etter instruks § 1-2 nr. 2 bokstav g nr. iv skal imidlertid faglig eksamensleder delta ved *klagesensuren*. Jeg vil imidlertid frarå at faglig eksamensleder deltar ved annengangssensuren uten å ha deltatt som ordinær sensor. Vedkommende vil da i for liten grad kjenne nivået fra den opprinnelige sensuren, og dette er nødvendig ut fra den ordningen med annengangssensur som nå praktiseres. Jeg vil videre anbefale at instruks justeres i henhold til de endringer som er foretatt i klagereglene. Etter min mening bør som nevnt faglig eksamensleder vurderes å være pliktig til å delta ved ordinær sensur, i hvert fall dersom vedkommende skal delta i annengangssensuren.

Fredrik Bøckman Finstad